

суб'єктивну значущість і цим самим ототожнює два людські виміри – теоретико-пізнавальний і ціннісно-моральний.

Ввівши в філософію ціннісний аспект загальних моральних ідей, Сократ цим самим поставив питання про універсальні засади буття людської одиниці. Зокрема, це справедливість як така, що є інваріантною стосовно окремого індивіда, доля, що специфічно виявна в кожній людині і, нарешті, Бог як універсальний розум, що співвідноситься з розумом окремої людини. Загальні ідеї як знання для філософа постали підвалиною поведінки та вчинків кожної людини зокрема і насамперед самого себе. Посутньо моральні ідеї як вищі ідеальні сутності Сократ бере за надцінності людського життя. Його філософська позиція підпорядкування загальному зумовила життєве кредо: філософувати – це жити, а жити значить філософувати. Так, у своєму «діялозі» з афінянами Сократ у питанні, що є справедливість вдається до найрадикальнішого аргумента – приймає їх вирок і випиває отруту, але цим приводить їх до усвідомлення того факту, що вони мають оманливе знання справедливості як основоположної цінності співжиття громадян.

Таким чином, по-перше, звернення Сократа до *значущості* моральних ідей змінило предмет філософії з онтологічного на гносеологічний аспект ставлення людини до світу. По-друге, ототожнення Сократом знання та морального чину започаткувало домінуючий на сьогодні у філософії *раціоналістичний* підхід до цінностей. По-третє, пізнавальний вимір людського життя у філософії Сократа разом з тим став і ціннісно-смісловим.

Зоя Скринник

Львівський інститут банківської справи
Університету банківської справи Національного банку України,
м. Львів

ФІЛОСОФ ТА ФІНАНСОВА КРИЗА

Коли говорять про колізії сучасності, слова «фінансова криза» рясно засіваються в будь-якому контексті, у тому числі й філософському. Філософи про причини цієї кризи кажуть приблизно так: ось до чого призвела система цінностей «людини економічної», яка формує споживацтво, безвідповідальність, егоцентричні інтенції, хижацьке ставлення до буття. І, на жаль, ця мораль також є проявом культури, вона є

не лише сучасним станом моральності, але, власне, єдино можливою системою цінностей фінансової цивілізації.

Думаю, що такі настрої породжує наша звичка абсолютизувати status quo. Вона примушує дивитися на майбутнє як на безконечне й безальтернативне продовження теперішнього. Щоб спрогнозувати хід майбутніх подій, наприклад, на найближчі двадцять років, беремо останні двадцять років, визначаємо головні тенденції, і в уяві проєкуємо їх траєкторію на майбутнє. І які ж тенденції ми маємо «продовжити» в цьому уявному нашому майбутньому? Людина гранично примітивізується, культура перетворюється на ринок попси, духовність стає ширмою для шахраїв... Невже це все, що нам залишилося?

Але річ у тому, що до безконечності розкручувати цей сценарій не дозволять самі ж гроші, які його спричинили. Не раз наголошувалося, що гроші неможливо розглядати абстрактно, безвідносно до їх конкретної історичної форми (а філософський дискурс щодо впливу грошей на систему суспільних цінностей, треба визнати, далеко від цього способу не відійшов). Тож конкретизуймо: сучасні гроші мають цілковито історично визначену й достатньо специфічну сутність – це *кредитні гроші, позичковий капітал*.

Кредит є субстанцією сучасних грошей до такої міри, що, якби ми всі водночас повернули усі свої борги, гроші просто зникли би, від них нічого б не залишилося. А що являє собою кредит за своєю суттю? У наступному році я, як дасть Бог, своєю працею створю певну вартість. Ця вартість ще не існує й немає повної гарантії, що я зможу її створити, проте банк уже дав мені кредит і я вже приходжу з цими грошима на ринок. Припустимо, купуючи товар за тисячу гривень, я збільшую продажі даного продавця на тисячу гривень. Продавець одержав належну йому платню, виробник одержав зарплату, уряд одержав податок з продажу, поповнивши бюджет країни. Ці гроші були позичені з мого завтрашнього заробітку і вкладені у сьогоднішній ринок.

Отут, власне, й починається філософія грошей і пов'язана з ними онтологічна проблема. Кредитні гроші здійснили досі недосяжну мрію людини про мандрівку з теперішнього в майбутнє. Фантасти уявляли мандрівку в часі як результат досягнень фізики, а тим часом цю мрію тихо й непомітно, починаючи з XIV століття, втілювали в життя банкіри. Банківські гроші діють усупереч векторній спрямованості часу з минулого через теперішнє у майбутнє, бо, по суті, вони переносять, перепомповують вартість із майбутнього у нинішній час. Вартість, якої ще не існує, по суті

– обіцянку того, що ця вартість буде створена! Ми реально можемо споживати сьогодні те, що буде (або й не буде) випродуковано в майбутньому, весь цивілізований світ з азартом поринув у цю гонитву, а комп'ютерні технології надають цьому процесові космічних масштабів.

Чому людина так гаряче прагне наблизити майбутнє? Бо воно уявляється світлим, щасливим, кращим за сьогоднішній день. І ось ми, нарешті, доживаємо до цього жаданого майбутнього, але знаходимо... пограбовану скарбницю. Тут уже хтось був і все забрав. Хто? Ми, якими ми були десять, або п'ять, або два роки тому. Ми зробили це за допомогою кредитних грошей. У цьому й полягає суть сучасної фінансової кризи і всіх майбутніх криз найближчих часів.

Ой, не помилялася незабутня Марина Сергіївна з рекламного ролика дев'яностих років, коли не довіряла фінансовій піраміді російського МММ: «Обманут!» Кредитні гроші перетворили світ на всезагальну фінансову піраміду, а що така піраміда собою являє, це вже знає кожен. Втрати довірливих вкладників цієї всевітньої піраміди вже неможливо оцінити просто певними сумами грошей. *Ми живемо за рахунок надмірних, невідшкодованих позичок з майбутнього, відбувається надексплуатація майбутнього.* Надексплуатація природи призвела до екологічної кризи, фінансовий грабунок майбутнього вкидає у кризу весь наш життєвий лад. Почалося це не тепер і навіть не в минулому столітті, а в добу Відродження, коли почала формуватися перша у світі банківська система. Саме тоді у самісіньку суть грошового механізму було закладено можливість вкладати в господарство «порожні» кредитні гроші, забезпечені *довірою, вірою* в те, що позички будуть повернуті. Ера кредитних карток та електронних грошей лише надала процесові несамовитого прискорення та інтенсивності, наповнюючи сучасну економіку, по суті, обіцянками, перетворюючи її у мильну бульбашку, яка от-от лусне. Україна у справі надмухування цієї фінансової бульбашки, як і в багатьох інших справах, відзначилася власним оригінальним підходом. Маючи одну з найбільш затратних і технологічно відсталих у світі економіку, ми кинулися брати кредити не на модернізацію виробництва, не для проведення системних реформ, а на споживання: купівлю престижних автомобілів, будівництво неспівмірного з нашими фінансовими можливостями житла і т. п.

Якщо наші гроші забезпечені довірою, то й криза їх – це криза довіри як головного в нашу добу, за Ф. Фукуямою, суспільного капіталу. Не даремно про дефіцит довіри у сучасному суспільстві говорять і пишуть не

лише гуманітарії, але й найавторитетніші у світі економісти. І це не просто красивий риторичний зворот. Це констатація того, що *етос «людини економічної» не відповідає економічним потребам сучасного господарювання.*

«Людина економічна» – це не щойно досягнутий щабель розвитку, а витвір індустріальної епохи, її такою зробила доба Нового часу, XVIII – XIX століття, а в нас, пострадянських, світогляд XIX століття був ще й законсервований марксизмом. І ось цей суб'єкт з *минулої* епохи одержав у своє розпорядження колосальну потугу *сучасних* постіндустріальних грошей, абсолютно неспівмірну з моральними програмами, що керують його поведінкою. Ми люди індустріальної доби, яким випало жити на етапі її остаточного завершення: уже не технологічного, яке позаду, а екзистенційного – тобто вичерпання породженого цією епохою типу людини. Недаремно Ясперс писав, що ми живемо в кінці свого часу, Шпенглер передбачав «присмерк Європи», а Ніцше проголошував «я люблю тих, хто полюбив свою приреченість». Не сьогоднішня економічна етика, основний принцип якої «успіх за будь-яку ціну», а етика відповідальності людства у глобальних масштабах за результати своєї діяльності, обриси якої ще лише намагаються побачити філософи комунікативного напрямку, може врівноважити новою духовністю небачене зростання економічних можливостей.

Людина має суттєво змінитися, але змінитися мають і самі гроші під тиском критичних загроз, породжених їх сучасною формою. Найбільш далекоглядні фахівці думають про кардинальні трансформації – про глибокі зміни функцій грошей. Функція акумуляції вартості, при всіх її позитивних рисах, виплекала в людині жадібність і страх втратити ресурси – сотні мільйонів людей постійно живуть у полоні цих почуттів. Тому нині говорять про модель грошей, в якій ця функція може бути заблокована. Гроші повинні стати безпечнішими (хоча цілком безпечними не стануть ніколи), в їх механізми має бути вмонтована програма «захисту від дурака», захисту від нашої захланності, щоб ми не вичерпали з майбутнього те, що має належати нашим дітям. Не до нового типу цивілізації та нової системи цінностей, а просто до вичерпання старої системи дійшли і людина, і гроші в їх теперішньому вигляді. Те ж, що нині називають фінансовою цивілізацією, імовірно, лише туманними контурами починає вимальовуватися на обрії.